

BIBLIOGRAFIA

1. Czyż E. Prawa dziecka / E. Czyż. – Warszawa. – 2002.
2. Dutkiewicz J. Pirogowicz I., Steciwko A., Ochrona prawna dziecka i rodziny (prawo polskie i standardy prawa międzynarodowego), (w:) A. Steciwko A., Pirogowicz I. (red.), Dziecko i jego środowisko. Prawa dziecka – dziecko krzywdzone. – Wrocław. – 2005.
3. Klimek M. Ochrona praw dziecka w systemie prawa międzynarodowego XX wieku [Wersja elektroniczna] / M. Klimek. – Dostęp: www.pedkat.pl/images/czasopisma/pk8/art11.pdf.
4. Korczak J. Modlitwa wychowawcy. Pisma wybrane / J. Korczak. – Warszawa. – 1986. – tom IV.
5. Korczak J. Prawa dziecka do szacunku. Pisma wybrane / J. Korczak. – Warszawa. – 1986. – tom I.
6. Szymańczak J. Konwencja o Prawach Dziecka ONZ [Wersja elektroniczna] / J. Szymańczak. – Dostęp : http://biurosejmu.sejm.gov.pl/teksty/i_684.htm.
7. Szymańczak J. Konwencja o Prawach Dziecka ONZ. Uwagi o realizacji konwencji przez Rzeczypospolitą Polską [Wersja elektroniczna] / J. Szymańczak. – Dostęp: <http://biurosejmu.sejm.gov.pl>.
8. Szymańczak M. Od prawa do życia do prawa do samostanowienia (o ewolucji praw przyznawanych dziecku), (w:) Czyż E., Dziecko i jego prawa / M. Szymańczak. – Warszawa. – 1992.

Сергій Яковенко,

д. психол. н., професор,
Одеський державний університет
внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТОСУНКАХ МІЖ ДІТЬМИ

В умовах економічної кризи та соціально-політичної нестабільності особливого значення набувають принципи гуманізму, толерантності та порозуміння, в тому числі у стосунках між звичайними дітьми та дітьми особливими, не такими, як інші.

Sergii Yakovenko

TOLERANCE FORMATION IN CHILDREN RELATIONS

Principles of humanism, tolerance and understanding, including the relationship between normal children and special children who are not like the others gain a particular importance in times of economic crisis and social and political instability.

«Ми всі різні, але права у нас однакові»

Під терміном «толерантність» ми будемо розуміти, згідно Декларації принципів толерантності, прийнятої Генеральною конференцією ЮНЕСКО 25 жовтня – 16 листопада 1995 року [1], морально-психологічну якість особистості, засновану на усвідомленні багатовимірності навколишньої дійсності, розмаїття форм та способів відображення її людьми, розумінням відносності точності суджень, думок, висловлювань, оцінок; поваги до прав і свобод кожної людини, прийняттям її такою, який вона є; терпимості до будь-яких відмінностей, які не виходять далеко за межі норм людського суспільства.

Протилежним толерантності явищем є несприйняття, ворожість, заперечення права на існування інших точок зору, ненависть до «інших», «інакшості» особистості, їх переслідування – мобінг (від англ. *mob* – натовп), під яким розуміється форма насильства у вигляді цькування одного члена спільноти іншими. Мобінг – це психологічний терор, що виражається в систематичному, ворожому неприйнятті одного або декількох людей, що є членами спільноти, психологічне та фізичне насильство над ними аж до знищення за ознакою расизму, сіонізму, національного чи релігійного розбрату, ворожості до тих, хто відрізняється від більшості.

Яскравим прикладом переслідування «інакшості» в дитячому колективі є фільм «Опудало» режисера Ролана Бикова (1983). У наш час можна зустріти ще більш жорстокі форми цькування неповнолітніх, з елементами садизму і тортур, які кривдники «викладають» в «Ютубі». Жертвами переслідування часто стають діти з очевидними відмінностями від більшості (руді, конопаті, косоокі, заїки, з вадами розвитку і ознаками інвалідності; товсті, худорляві, маленькі й високі, представники інших рас і народів, носії інших культурних традицій), всі ті, кого можна переслідувати без остраху, через їх незахищеність, особисту неспроможність дати гідну відсіч кривдникам, як це буває з аутичними дітьми. Досить поширеною формою реагування на переслідування є втеча, намагання перетерпіти образи і згодом «асимілюватись», стати «своїм» серед «чужих», залучитися підтримкою авторитету чи сподіватися на силу закону, або ж відповісти на агресію максимально жорстко.

Сучасні науковці визначають толерантність як певну життєву філософію (В. Лекторський та ін.), як категорію відносин (Д. Колесов, В. Сітаров та ін.), як елемент політичної та правової свідомості (О. Асмолов, О. Насиновська, Н. Шилборд та ін.), як рису особистості (О. Клепцова, Г. Солдатова та ін.). Вітчизняними та

зарубіжними дослідниками (Г. Балл, І. Бех, Т. Білоус, О. Волошина, О. Матієнко, П. Степанов, Ю. Тодорцева, В. Тишков, О. Швачко та ін.) розкрито низку теоретичних та методологічних питань з формування толерантності, умов виховання толерантності у підлітків і молоді на підставах педагогіки співробітництва (Ш. Амонашвілі, І. Волков та ін.), «педагогіки ненасильства» (О. Безкоровайна, Г. Ковальова, В. Маралов, В. Мітіна, Г. Сітаров, А. Сиротенко та ін.), попередження ворожості у людських стосунках. Проте позбавитися ворожості, особливо, коли процес ескалації насильства вже запущений, дуже важко. Більш перспективним є шлях попередження агресії на основі формування толерантності. Спробуємо виокремити провідні аспекти толерантності:

- 1) когнітивна складова – знання дитиною чи дорослим основних правил людського співіснування, ввічливого спілкування, розуміння сутності самого поняття і принципів толерантності;
- 2) емоційно-оцінна складова – усвідомлення неповнолітніми, що неоднорідність і розмаїття необхідні для прогресу; визнається право на відмінність;
- 3) поведінкова й рефлексивна складові – дотримання правил етикету, вияв поваги до іншої людини як особистості, визнання її законних прав та інтересів; критичне ставлення до самого себе, своєї поведінки, самоаналіз, саморефлексія тощо.

Як зазначається у вищезгаданій Декларації, толерантність – це не поступка, поблажливність чи потурання, а особистісне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність повинні проявляти окремі люди, групи людей, державні інституції. Правоохоронні органи зобов'язані захищати права людей, в тому числі, їхнє право висловлювати власну думку, захищати людей від свавілля, утиску та насильства. Толерантність необхідна у відносинах як між окремими людьми, так і на рівні сім'ї та громади. В закладах освіти, удома і на роботі необхідно зміцнювати дух толерантності та формувати відносини відкритості, уваги один до одного та солідарності. Засоби комунікації здатні відігравати конструктивну роль у справі сприяння вільному та відкритому діалогу, поширення цінностей толерантності та роз'яснення небезпеки проявів байдужості до випадків інтолерантності, насамперед, у формі нетерпимості й насильства.

Виховання є найбільш важливим засобом попередження нетерпимості. Виховання в душі толерантності починається з малку, з навчання дітей розуміти загальні права і свободи людини і громадянина, асертивності, як здатності ненасильницькими методами відстоювати свої права та захищати права інших. Політика та програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними та мовними групами, а також націями. У випадку виникнення суперечностей, вирішувати конфліктні питання шляхом обміну думками, пошуку компромісу на основі консенсусу. Виховання в душі терпимості має бути спрямоване на протидію диктатурі, яка викликає почуття страху і відчуження по відношенню до інших. Необхідно сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення й вироблення позицій, заснованих на моральних цінностях, несприйнятті цинізму й брехні.

Особлива увага має приділятися питанням удосконалення навчальних планів, оновлення змісту освіти, підвищенню рівня педагогічної майстерності та моральних якостей вчителів, які власним прикладом сприятимуть вихованню чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприйняття інноваційних ідей, здатних поважати людську гідність та індивідуальність, вміти запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Шкільним психологам може стати у нагоді низка методик для вивчення толерантності й емпатії загалом, зокрема, методики Доровського, Мехрабіана, Солдатова та інших учених, а також методи виявлення нетерпимості та агресивності, які досить часто проявляють учні шкіл один до одного, а також, із особливим ентузіазмом – проти аутистів, «дітей індіго», диваків, як правило, самотніх, не захищених і не навчених давати відсіч. Деякі з них відчувають страх, розгубленість, відчуття провини через те, що вони не такі, як всі, можуть навіть намагатися «купити» прихильність до себе оточуючих. Проте кривдників більше цікавить можливість відчути свою перевагу («комплекс зверхності») за рахунок слабших. Можливо, їх краще перевести в роль «захисників», які знають, як найкраще проявити себе через милосердя. Так, «особливі» діти потребують особливої уваги вчителів та шкільних психологів (оскільки з ними багато клопоту), психологічного, соціального, а подекуди і правового захисту. Він може покладатися на особу працівника міліції, який, як це передбачає проект розбудови ювенальної юстиції, повинен слідкувати за дотриманням правопорядку у навчальних закладах. Таких дітей треба не стільки опікувати, скільки спрямовувати у процесі вироблення своєї ідентичності, ведення способу життя, побудови гуманних стосунків з оточенням.

Причина цього – вантаж минулого, адже на пострадянському просторі не важко зустріти прибічників одностайності та нетерпимості до дисидентів, ригідних та жорстких, яким до вподоби «прості рішення»: культ сили й сильної особистості, образ «ворога», навішування ярликів «фашиста», «кацапа» чи «хохла» – без будь-яких підстав та аргументів. Дуже небезпечним є те, що за умов правового нігілізму (неефективності

правової системи) та нагнітання передвоєнного психозу, ці ідеї легко сприймаються підлітками через їх вікові особливості – брак життєвого досвіду, максималізм, безкомпромісний радикалізм, імпульсивність тощо. Можливі ексцеси потрібно не знімати на мобільний телефон, а реагувати відкрито та принципово тим учням, які формують громадську думку.

Для того, щоб толерантність сприймалася не як щось стороннє, «чуже» нашій культурі, експортована з Європи «диковина», варто згадати про добродійність та милосердя, про необхідність прищеплення гуманістичних загальнолюдських цінностей, впроваджувати, з одного боку, спеціальні програми формування емпатії, толерантного ставлення до інших людей, а з іншого, – асертивність як вміння відстоювати свої права, не удаючись до насильства. Методологічною і теоретичною основою даних програм є фундаментальні положення про єдність положення гуманістичної психології (Г. Балл). Загальнотеоретичним контекстом виступив суб'єктно-діяльнісний підхід, який визначив моделі суб'єктивної взаємодії між дітьми, організації спільної діяльності «більшості» та «меншості», спрямованої на вирішення здійснення проектів, покращення комунікації контактів за допомогою соціальних мереж.

Виховання толерантності в системі «вчитель – учень» важко уявити при авторитарному стилі спілкування. Розвиток демократичних механізмів в організації навчального процесу і спілкування учнів один з одним і з учителем має передбачати особливі права «меншості», ухвалення рішень на основі консенсусу. При вихованні толерантності особливої уваги заслуговують підлітки, адже саме в цьому віці закладаються основи культурної ідентичності людини, соціальні установки та норми поведінки; через групові та сімейні норми трансформуються у норми індивідуальної соціальної поведінки особистості, в тому числі, здатність до емпатії, асертивності або конфліктності, соціальна ізоляваність, позитивне або негативне ставлення до інших у взаємодії з однолітками. Як і суспільство загалом, так і школа зокрема, повинні власним прикладом підтверджувати цінності толерантності. У кожному класі має бути створено сприятливе середовище для формування толерантних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: edu.helsinki.org.ua/files/docs/1272481866.doc
2. Клепцова Е. Психология и педагогика толерантности : [учеб. пос. для ВУЗов] / Е. Клепцова. – М. : Академ. Проект., 2004. – 175 с.
3. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 46–55.
4. Мириманова М. Толерантность как проблема воспитания [Электронный ресурс] / М. Мириманова. – Режим доступа : <http://rl-online.ru/articles/2-02/91.html>.